

Kortjakje in de Tweede Fase

Nieuwsgierig geworden door de lovende beschrijving van Wam de Moor in het vorige artikel, vroegen we Annette van Dijk naar een weergave van de toespraak die zij hield bij de presentatie van de door haar en Gert van Doorn samengestelde bundel lesideeen Literatuur en identiteit in het Katholiek Onderwijs.

Annette van Dijk

“Altijd is Kortjakje ziek, midden in de week, maar ’s zondags niet.”

Wie kent dat oude liedje niet? Kortjakje heeft mij in mijn jeugd al geïntrigeerd. Wat was dat toch voor iemand: een meisje dat door de week alsmaar ziek was, maar zondags toch steeds ter kerke ging? Dat had ik mijn moeder niet moeten leveren. Was zij dan zóndags niet ziek? Nee, leert ons het lied, zij was alleen midden in de week ziek, en zondags niet. Dat staat er uitdrukkelijk. Zondags ging zij naar de kerk. En het moet bij die gelegenheid zijn geweest dat zij dat korte jakje droeg, want door de week immers vertoonde zij zich niet! Een kort jakje dus, zelfs bij gure Noordenwind! Dat roept natuurlijk om problemen! Men haalt zich licht een kou op de hals en die kan zelfs wel op de borst slaan. Maar waarom droeg zij dan dat korte jakje? Zij had best geld voor een ferme winterjas, want haar kerkboek zat vol zilverwerk, dus enig vermogen moet de familie wel bezeten hebben. Het korte jakje was blijkbaar haar handelsmerk, zoals het rode kapje bij Roodkapje, die ook aan haar favoriete

kledingstuk haar naam ontleende. Er is een vervolg van het liedje, dat luidt: “Door de week wil zij niet wasen / zondags strikt zij heren dassen”. Dat verwijst natuurlijk wél naar een lichtzinnig beroep, maar daar dacht ik niet aan toen ik klein was. Wist ik veel. Ik kende gewoon “Zilverwerk moet het wezen, anders wordt het niet gelezen”.

Mij verwonderde het dat Kortjakje gewoon hele dagen door de week thuisbleef en niet naar schól ging. Wat was er dan mis op school? Werd zij er werkelijk ziek van of had zij *ene kranckheyt midden in dat hooft tussen die beyde oren*? En wat zocht zij in die kerk van haar, weinig ingetogen gekleed als zij daar ging, en dan met al dat zilverwerk? Als kind bekommerde ik me om Kortjakje, die haar leven, dat was duidelijk, niet echt goed op de rails had. Als ik de andere uitleg van het liedje niet kende, zou ik nu vermoedelijk constateren dat Kortjakje fiks vluchtgedrag vertoonde om de nare dingen van het leven te ontlopen. Zij was schoolziek, en zij ging naar de kerk om de jongens. Waarschijnlijk had zij een moeder die zei: “Als je niet naar school gaat omdat je ziek bent, ga je ook niet naar de disco”. Geen feestjes dus, en geen partij-

tjes. Hoe zou zij ooit een man kunnen versieren? Schuin onder de preekstoel in opvallende kleding en met een forse verwijzing naar de bruidsschat op de rand van het kerkboek - dat zou nog wel eens een plaats voor het altaar kunnen opleveren...

Of is Kortjakje eigenlijk niet anders dan de huidige scholier, die als het ware steeds van de ene wereld in de andere stapt, vele malen per week? Dan weer naar school, dan weer naar het baantje, dan weer naar de sportclub en dan weer naar het uitgaansleven? Met daartussen signalen van verschillende culturen die het normen- en waardenpatroon nog eens extra in de war brengen?! Zó verdeeld tussen de verschillende dingen die ‘moeten’, dat ze die niet meer tot een eenheid kan krijgen en een beetje kwijtraakt wie ze eigenlijk is of wil zijn? Ik denk dat we de huidige scholier heel goed met dat Kortjakje kunnen vergelijken. Ik vond haar terug in een gedicht van Herman de Coninck:

Jij daar

Een heldere straat. Huizen. Zon. Zo wou ik dat ik schrijven kon. En dat elk ding dat ik noemde er dan ook was. Zoals een leraar die Janssens (aanwezig, meneer!),

Peeters (aanwezig!), Van der Plas (present) afroept in zijn klas.

Maar ik schrijf over wat niet meer is. Over jou. (Stilte). Jij daar. Jij. (Geen antwoord.) Of ik schrijf over wat nog moet komen. Over een maatschappij met een gedicht als grondwet en een minister van dromen. Ik schrijf over wat komen moet en wat ooit was. Ik ben een leraar voor een lege klas.

Voor wie is de bundel geschreven?

In de tijd dat ik bezig ben geweest met het project *Literatuur en identiteit in het katholiek onderwijs* heb ik mij dikwijls afgevraagd voor wie ik nu eigenlijk aan het schrijven was.

In overleg met iedereen die het project steunde - de resonansgroep; Wim de Kok van AoB/Bonaventura; Jan van Oers van het ABKO en Jan Verbeek van het SLO; mede-auteur Gert van Doorn in de kroeg, aan de telefoon en op de fax, en Tames Oud op het thuisfront - zag ik mijn leerling steeds weer veranderen.

MIJN leerling bleek iemand die Gezelle en Van Duinkerken moest lezen vanwege zijn katholiek verleden, werd iemand die vooral godsdienstige literatuur uit de Middeleeuwen moest lezen (Ah! Mariken van Nieumeghen! Oh! Beatrijs!), werd iemand die naast de literatuur vooral ook de Bijbel moest kunnen opslaan; moest kunnen wenen om *De Moeder* van Marie Coenen, stiekem in zijn hart mateloos geboeid moest zijn door de godsbewijzen van Thomas, moest Titus Brandsma interessanter vinden dan Leonardo DiCaprio en moest harder kunnen huilen om het lijden van Maria Goretti dan om de ramp met de Titanic...

Daarnaast moest hij als jong mens van deze tijd, bestand zijn tegen moeilijke

dingen als oorlog en geweld, op de hoogte zijn van zaken als milieuproblematiek, rassendiscriminatie, ongeoorloofde seksuele perversiteiten, de belangrijkste problemen van de medische ethiek en tenslotte de grote romanthema's uit de wereldliteratuur. Deze leerling heeft niets te maken met de leerling die ik bij me in de klas heb zitten.

Weliswaar krijgt die een aantal van deze thema's in verdunde vorm toegevend in programma's als *Goede Tijden, Slechte Tijden* en andere hedendaagse soaps op televisie, maar de ervaring leert dat dat niet tot reflectie of verwerking ervan leidt.

Nog een beetje kind

Moet ik mijn zes atheneum voor U beschrijven? Of hoort U me liever over havo IV?

Ziet U, in IV HAVO zitten leerlingen die in het jaar 2000 eindexamen doen. Maar nu zijn ze nog een beetje kind. Hun beertjes kunnen soms nog een beetje praten, al zullen ze dat niet toegeven.

Want hun vriendjes studeren al, en hebben een eigen auto. Ze komen uit gezinnen waar allerlei problemen zijn. Hun ouders vechten hun huwelijken uit of verwerken hun ontslag. Er zijn burenruzies, ruzies op het werk, ruzies met de gemeente, ruzies in het gezin. Er is ziekte; er gaan mensen dood. Het is soms best moeilijk om de hele les je hand voor dat blauwe oog te houden. Ze hebben baantjes die enorm veel energie kosten: krantenwijken, helpen op de boerderij, op de markt in een snackbar. Er zijn meisjes, die allang geen man meer hoeven. Die er niet tegen kunnen, als ze onder gymnastiek worden aangeraakt. Meisjes die heel veel gaan eten om te vergeten. Meisjes die niets meer eten.

Er zijn jongens die vergeten zijn dat ze zelf heel prima in elkaar zitten. Omdat

er te vaak tegen hen is gezegd dat dat niet zo is. Er zijn leerlingen met wie het eigenlijk wel goed gaat, maar hun vriendje of vriendinnetje hoort bij één van de genoemde categorieën en daar lijden zij ook onder.

U zegt: "Nu heb je het over de hele school?" Nee, ik spreek over één klas. Geen uitzonderingsgroep; een goede klas, met doorsnee leerlingen.

U zegt: "Dat was er toch vroeger ook?" Ja, dat was er vroeger ook. Maar toen was er, bij al die problemen, duidelijkheid voor de kinderen. Men wist waar men aan toe was. Ik weet niet of dat nou direct beter was, maar een bepaalde vorm van onzekerheid bleef weg. Alles en iedereen was deel van één groot verhaal, in een samenleving waarin ook geloof voor de overgrote meerderheid hetzelfde betekende, en waarin zelfs verschillen overzichtelijk en begrensd waren.

"Maar in de zesde is het anders", hoor ik U zeggen. Nee. In de zesde is het niet anders. De school waar ik les geef, is een rustige school, in een middelgrote stad in het land. Maar de leerlingen zijn jonge mensen van deze tijd en het is belangrijk om daar bij stil te staan.

Want de vanzelfsprekendheid van het gezinsleven is vaak verdwenen. Een dialoog tussen school en gezin is er dikwijls nauwelijks. Die tussen school en kerk is er niet meer. Buitenschoolse activiteiten in dezelfde verenigingen kennen we niet. Na schooltijd komt de leerling in een andere wereld en zijn de contacten tussen leerlingen en school verbroken.

De school is maar één van de werelden waarin de leerlingen komen. Er zijn zoveel werelden. In welke wonen ze?

Zelf gemaakt
Misschien wonen ze wel het meest in een wereld die ze zelf gemaakt hebben. Die van de fantasie, gesteund door popcultuur en films. NIET de wereld waarin je iets betekent als je de goede ouders hebt, genoeg geld en perfecte kleding. Als je het juiste kapsel hebt en de goede symbolen gebruikt. Maar die waarin helden en miljonairs uit niets ontstaan en gigantische gelijkenis vertonen met de jeugdige kijker of lezer. Waarin kwaad gestraft wordt, waarin regels gemakkelijk en logisch zijn en waarin liefde op het zinkend schip mogelijk is. Waarin ruimte is voor dromen....

Ik las in een klas een gedicht voor. Eén van die klassen die ik U net beschreven heb.

Het gedicht ging zo:

Liefje,

laat mijn verdriet altijd groter wezen
dan het jouwe
zodat het eromheen kan liggen
als armen.

Wees niet droef als ik zal heengaan,
dan zal ik altijd aan je denken.

En anders ook.

U herkent het gedicht van Herman de Coninck. Mijn leerlingen herkenden het niet. Dat wil zeggen: zij herkenden het niet als een gedicht van Herman de Coninck. Want wij hadden het nog nooit over Herman de Coninck gehad. Maar mijn leerlingen herkenden het gevoel dat erin beschreven wordt heel erg goed. “Lees dat nog eens voor”, zei iemand.

Voor déze leerlingen heb ik mijn lesbrieven geschreven. Voor de leerlingen die met literatuur hun droomwereld en

hun leefwerelden tot één geheel proberen te maken, om op die manier tot een uitgebalanceerd mens te kunnen opgroeien, voor wie het leven een zinvol geheel is, de toekomst een bestaande mogelijkheid en geluk iets dat bereikbaar op de bodem van hun eigen ziel ligt.

Keuze van het materiaal
Ik moest ook kiezen welke boeken ik zou bespreken. Vanaf het begin wilde ik boeken die een kans hadden bij de leerlingen. Dan moet je concessies doen; dat doen de leerlingen ook. Je kunt wel net doen alsof er geen Grote Lijsters en Pentapockets bestaan, maar die goedkope series bestaan wel, en de leerlingen maken er gebruik van ook. Je kunt wel net doen alsof er niet een duidelijke voorkeur voor bepaalde boeken en schrijvers bestaat, maar die is er wel, ook al begrijp jij misschien niet helemaal waarom juist deze. Tenslotte was er ook nog de resonansgroep, die een aantal titels en ideeën voor uitwerking van literaire thema’s leverde. De volgende overwegingen bepaalden mijn keuzes:

- De boeken moesten actueel zijn, d.w.z. dat ze inhoudelijk in onze tijd bijdragen aan een zinvolle discussie over een actueel onderwerp.
- Dat onderwerp moest te maken hebben met zingeving, en een levensvraag uitdiepen.
- De boeken moesten makkelijk verkrijgbaar zijn, en niet al te moeilijk om te lezen.
- De boeken moesten literair de moeite waard zijn.
- Er moest meer over die boeken te vertellen zijn dan tot nu toe in gangbare schoolboeken het geval is geweest.
- De inhoud van de boeken moest herkenbaar zijn en aansluiten bij de leefwereld van de leerlingen.

- Het onderwerp moest niet te exclusief zijn: ik wilde dat het makkelijk te verbinden zou zijn met andere boeken, verhalen of gedichten. Door zelf zo’n verbinding te maken (bijvoorbeeld door iedere les vooraf te laten gaan door een gedicht waarin hetzelfde onderwerp aan de orde is, maar ook door te verwijzen naar een film) leek me dat een leerling eerder een verbinding naar zijn eigen leven zou maken.
- De boeken moesten op verschillende manieren in pasbaar zijn in het onderwijs in de Nederlandse literatuur, zoals dat geprogrammeerd staat voor de Tweede Fase.

Katholiciteit
De titel *Literatuur en identiteit voor het Katholiek Voortgezet Onderwijs* toont ons het woord Katholiek met een hoofdletter. Wie in deze tijd op die manier het woord ‘Katholiek’ gebruikt, lijkt dat te doen om binnen het christendom een tegenstelling te accentueren tussen katholiek en niet-katholiek. In dat geval zou het voor de hand liggen, als in deze bundel werken werden besproken waarin die tegenstelling ook bewust vorm heeft gekregen. Dat is er echter niet de bedoeling van. Dat is niet de bedoeling, omdat de belangrijke waarden van het katholiek gedachtengoed niet per definitie te vinden zijn in de verschillen met andere vormen van christendom. Hoewel de katholieke traditie vele historische momenten kent waarop die verschillen op soms verschrikkelijke manieren de aandacht kregen, is dat iets dat tegen de leer zelf indruist, al ligt het wel voor de hand dat een kerk die zichzelf serieus neemt, zorgvuldig met haar leerstellingen omgaat.

De Nederlandse literatuur kent heel wat katholieke schrijvers, maar het was

niet makkelijk om juist die schrijvers voor deze bundel te kiezen. Tenslotte komen de meeste van hen niet op een typisch katholiek standpunt uit, of ze zijn om andere van de boven genoemde redenen niet geschikt om nu te bespreken.

Een typisch katholiek onderwerp kiezen lag misschien iets meer voor de hand: in de themalessen van deze bundel gebeurt dat ook met het onderwerp ‘Maria’. Soms herkennen leerlingen een symbool of gebeurtenis niet meer als specifiek katholiek. In deze bundel worden katholieke achtergronden gegeven en uitgelegd.

De levensbeschouwelijke onderwerpen die in bijna alle gevallen het thema vormen van de besproken romans, zijn bekeken vanuit de katholieke traditie. Daarbij is die traditie toegelicht en is er gewezen op andere mogelijkheden waarop met eenzelfde probleem kan worden omgegaan.

Op die manier is geprobeerd om dingen die het leven van onze leerlingen bepalen, bij elkaar te brengen tot één zinvol, herkenbaar geheel. De veiligheid van de oude, katholieke traditie in de moderne samenleving krijgt, naar ik hoop, een belangrijke plaats in deze bundel zonder daarmee andere waardevolle eigenheden van het leven te kort te doen. De katholieke geloofswaarheden worden vormgegeven in een discussie die past in het hedendaags onderwijs dat de moed heeft zich katholiek te noemen en de durf daar ook vorm aan te geven.

Dat wij hopen dat de bundel ook bijdraagt aan vorming in ander voortgezet onderwijs, spreekt voor zich.

Tenslotte

Deze bundel zal niet alle Kortjakjes onder onze leerlingen genezen. Sterker nog: er zullen altijd Kortjakjes op onze scholen afwezig zijn, en altijd zullen

wij leraren ons machteloos voelen, omdat er maar een klein beetje is dat wij kunnen doen. Een heel klein beetje maar, met onze taal en met onze liefde. In woorden van Herman de Coninck klinkt het zo:

“Slaap maar”, zeg ik
tegen een dochter die allang slaapt
en daar wakker van wordt.

Het onweert. Misschien wil ik wel dat zij bang is, dan kan ik vader zijn. Maar ik kan niets anders dan samen met haar niets kunnen.

Zoals woorden. De dingen gebeuren. Zonder woorden zouden ze ook gebeuren. Maar dan zonder woorden.

Dank U voor Uw aandacht. ■